

HACQUETOVA OCENA NEKATERIH STAREJŠIH DEL O IDRIJSKEM RUDNIKU

Jože ČAR*

Izvleček

V zapisu opozarjamo na nesprejemljivo Hacquetovo oceno Scopolijevih »geoloških« del o idrijskem rudišču (1761, 1769) in Ferberjevega opisa idrijskega rudnika (1774).

Abstract

The paper deals with Hacquet's unacceptable criticism of Scopolì's "geological" works on the Idrija mercury ore (1761, 1769) and Ferber's description of the Idrija mine (1774).

Ključne besede: Balthasar Hacquet, rudnik živega srebra Idrija, Hacquetova ocena dveh del G. A. Scopolija in opisa idrijskega rudnika J. J. Ferberja, današnji pogledi na delo Scopolija in Ferberja.

Keywords: Balthasar Hacquet, the Idrija mercury mine, Hacquet's criticism of two G. A. Scopolì's treatises and J. J. Ferber's description of the mine in Idrija, contemporary opinion about Scopolì's and Ferber's works.

1. RAZPRAVA

Približno v sredino geografsko-naravoslovnega opisa Idrije in okolice v drugi knjigi »*Oryctographia Carniolica*« (Hacquet 1781) je vključen tudi pregled literature o idrijskem rudniku. Starejše avtorje (Kircher, Pope, Browne, Bruckmann, Stampfer) Hacquet samo omenja, posebej pa se mu zdi vredno oceniti Valvasorjevo poročilo o idrijskem rudniku iz prvega dela tretje knjige njegove Slave vojvodine Kranjske (1689). Meni, da je poročilo »izčrpno in obsežno« ter »precej zanesljivo«. Na koncu sledi še omemba dveh razprav Giovannija Antonija Scopolija (1723–1788), namreč »*De hydrargyro Idriensi tentamina physico-chymico-medica*«, Venetiis 1761 (latinski ponatis 1771, nemški prevod 1786), oziroma »*Einleitung zur Kenntnis und Gebrauch von Fossilien*« (Riga 1769), in opisa idrijskega rudnika izpod peresa Johanna Jacoba Ferberja (1743–1790) z naslovom »*Beschreibung des Quecksilber-Bergwerks zu Idria in Mittel-Cräyn*« (Berlin 1774). V obeh svojih razpravah se je evropsko znani naravoslovec in dolgoletni idrijski rudniški zdravnik Scopolì soglasno z

naslovoma in namenom del omejil le na obravnavo kamnin, mineralov in rud idrijskega rudišča, medtem ko tehničnega opisa rudnika v razpravo ni vključil. Ferber pa je pripravil kvaliteten prvi celovit opis rudišča in rudnika. Ob koncu pregleda literature Hacquet odločno zaključuje: »*Ne nameram se lotiti natančne in kritične ocene vseh teh spisov, vendar lahko rečem, da nobeden od teh piscev ni prikazal tega, kar bi ob svojem času lahko, ker vsi objavljajo deloma povsem napačne, deloma nepopolne in pomanjkljive podatke, ki so jih dobili od tujcev, ali pa so jih zbrali ob zelo kratkem bivanju v Idriji. Zlasti se človek začudi zaradi tega pri predzadnjemu [namreč Scopoliju, op. J. Č.], ki je skoraj 14 let bival pri rudniku, pa ga je tako slabo poznal. Kdo bi le slutil, da je večina njegovih podatkov napačna*« (str. 37–38).

Zgornja Hacquetova izjava je povsem v soglasju z mnenjem o starejših opisih idrijskega rudnika, ki ga je podal že v predgovoru v drugo knjigo svojega dela »*Oryctographia*«. Zapisal je, da se tisti, »... ki rudnik pozna, mora vprašati, kako se je moralo zgoditi, da so marsikaj spregledali, in stvar tako slabo in narobe opisali ...« in da bo z njegovo knjigo »... končno en-

* SI-2580 Idrija, Beblerjeva 4, E-pošta: joze.car@siol.net

krat nekaj pravi o tem znamenitem rudniku postalo znano, kajti kar dobimo zapisano v [starejših, op. J. Č.] spisih, so bolj sanje kot resnica. «Njegov opis da je nastal na podlagi »... resnice, brez upoštevanja tega ali onega dela ...« vsi, ki se bodo poglobili v njegovo delo pa »... bodo lahko nepristransko presodili, komu v prihodnje pripada resnica, meni ali mojim predhodnikom« (str. 18–19).

Ob tem se seveda sprašujemo, ali je Hacquetovo samozavestno mnenje upravičeno? Je njegova uničujoča sodba o Scopolijevem »kamminoslovnem« znanju utemeljena? Ali je Ferberjev opis idrijskega rudnika res tako slab in neresničen, da ga ni vredno omenjati?

Preden odgovorimo na gornja vprašanja, pogledajmo, kakšno mnenje je imel »geološko« razgledani švedski mineralog in montanist Ferber o Scopolijevih mineraloško-petrografskih podatkih. V svojem naravoslovnem opisu se Ferber ne loteva opisa »... različkov rud in drugih mineralov, ki jih kopljejo v idrijski jami ...« saj meni, da jih »... je že prikazal gospod rudarski svetnik Scopoli v svoji razpravi o idrijskem živem srebru, zato bodo tu prikazane le na kratko, z nekaj majhnimi dodatki« (Ferber 1774). Iz tega nedvoumno izhaja, da je bil Ferber s Scopolijevim opisom idrijskih kamnin, mineralov in rud zadovoljen.

Tudi »*princeps botanicorum*« in »*urejevalec narave*« Carl von Linné (Linnaeus, 1707-1778) je na poseben način ocenil Scopolijevo znanje s področja »geologije«. V pismu Scopoliju od 3. 5. 1767 je zapisal: »Zdaj sem slišal, da se trudiš s svojim delom o MINERALIH [mišljeno je delo o kamninah, mineralih in rudah, J. Č.]; naposled bi si tudi to za kakršenkoli cenil zaželel, da bi ga skrbno vključil v svoje delo, ker vem, da se Ti v tej stroki zelo odlikuješ. Naredi, če boš le mogel, da to tvoje delo čimprej izide in da za vsako ceno pride v moje roke« (Soban 1995).

Ocenimo sedaj Scopolijevo delo (1761, 1769) in Ferberjev (1774) opis še s stališča današnjega poznavanja mineralov, kamnin in rud idrijskega rudišča, ob upoštevanju znanja s področja »geologije« v drugi polovici 18. stoletja. Iz primerjave izhaja, da je bil Scopoli tudi na področju »kamminoslova« evropsko razgledan strokovnjak. S študijem idrijskih rud, kamnin in razpravo o mineralu *vitriolu* (epsomitu), je nedvomno postavil temelje slovenski mineralogiji, petrologiji in znanosti o rudah. Bil je odličen opazovalec in natančen raziskovalec. Tudi najnovejše vrednotenje Ferberjeve razprave je pokazalo, da je njegov vsestranski opis rudnika zelo dober, naravoslovnih del pa ni le prvi »pravi« geološki opis idrijskega rudišča, pač pa po doslej znanih podatkih tudi prvi tiskani dokument

s širšimi geološkimi premisleki z ozemlja takratne Kranjske (Čar & Režun 2002).

Ob upoštevanju vsega povedanega se kažejo Hacquetove izjave, zapisane v drugem zvezku njegove knjige »*Oryctographia Carniolica*«, kot pretirano samozavestne, samovšečne, predvsem pa krivične in morda celo rahlo nesramne. Domnevamo lahko, da je tak način pisanja, predvsem pa razvrednotenja in neupoštevanja starejših del, povzročal konflikte s sodobniki (Šumrada 2000).

2. SUMMARY

Hacquet's opinion on some older treatises about the Idrija mercury mine

In the second volume of his work entitled »*Oryctographia Carniolica*«, Hacquet gave a considerably negative opinion on the naturalistic (»*geological*«) description of the Idrija ore deposit in G. A. Scopoli's (1761, 1769) two works, and on J. J. Ferber's (1774) report on the Idrija mine, which summarizes Scopoli's description of the structure of the ore deposit, minerals, rocks and ores, and contains some minor revisions. Particularly destructive are Hacquet's remarks about Scopoli's work: »*This is particularly surprising in the case of the second last-mentioned [i.e. Scopoli, J. Č.], who lived by the mine for almost 14 years and knew so little about it. Who would have guessed that the majority of his information is false*«. Ferber's summarization of Scopoli's naturalistic information, the commendation for Scopoli's »*mineralogical*« knowledge by the famous natural scientist and »*organizer of nature*« Carl von Linné (Soban 1995), and the most recent evaluations of Scopoli's and Ferber's works (Čar & Režun 2002) prove the unjustness and inappropriateness of Hacquet's remarks. This mode of writing, in particular his underestimation of and disregard for older treatises is believed to be the reason for Hacquet's conflicts with contemporaries (Šumrada 2000).

3. LITERATURA

- Čar, J., Režun, B. (2002): First Geological Description of the Idrija Mine (Ferber, 1774). In: Zbornik predavanj – Symposiumsband – Proceedings Volume, 6. mednarodni sipozij Kulturna dediščina v geologiji, rudarstvu in metalurgiji, Knjižnice – Arhivi – Muzeji; 6th International Symposium on Cultural Heritage in Geosciences, Mining and Metallurgy, Libraries – Archives – Museums. Idrija, 37–42 (V slovenščini: Idrijski razgledi 2002, (47) 2).
- Ferber, J. J. (1774): Beschreibung des Quecksilber-Bergwerks zu Idria in Mittel-Cräyn. C. F. Himburg, Berlin 1774, 76 pp. (Prevod: Pfeifer, J. (1991): Johann Jacob Ferber: Opis živosrebrovega rudnika v Idriji na srednjem Kranjskem. In: Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike. Slovenska matica, Ljubljana (11): 173–207).
- Hacquet, B. (1781): *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogtums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder. II Theil.* Breitkopf, Leipzig, pp. 33–157.
- Scopoli, G. A. (1761): *De hydrargyro Idriensi tentamina physico-chymico-medica.* Typographia Radiciana, Venetiis (Slovenski prevod iz prvih dveh razprav tega Scopolijevega dela je pripravil Jože Pfeifer – Proteus 1989–90, 147–150 – na podlagi nemškega prevoda iz leta 1786).
- Soban, D. (1995): Linnéjeva pisma Scopoliju 1761–1773. *Linné's Letters to Scopoli 1761–1773.* Prirodoslovno društvo Slovenije, Ljubljana, 111 pp.
- Šumrada, J. (2000): Hacquet, Žiga Zois in francoski naravoslovec Picot de La Peyrouse. *Scopolia* (Ljubljana) (44): 1–34